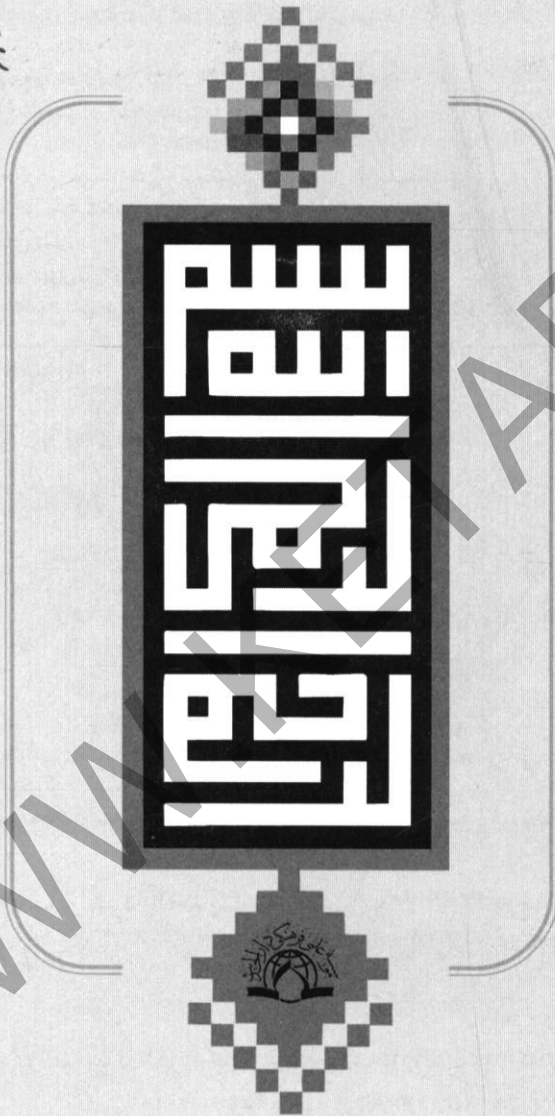

5834

۵۷
۲
۲۵۴
دارالحدیث

سرشناسه: محدکاظم رحمان ستایش، ۱۳۴۴.
عنوان و نام پدیدآور: آشنایی با علم رجال / محدکاظم رحمان ستایش؛ ویراستار احمد ربانی خواه؛
(برای دانشگاه قرآن و حدیث، مرکز آموزش الکترونیکی).

مشخصات نشر: قم: مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری: ۲۵۴ ص.

فروست: متون آموزشی مرکز آموزش الکترونیکی، درس نوشتار؛ ۱۹.
شابک: ISBN: 978 - 964 - 493 - 984 - 6

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: حدیث -- علم الرجال

موضوع: Hadith -- *Ilm al - Rijal

شناسه افزوده: مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر

شناسه افزوده: دانشگاه قرآن و حدیث، مرکز آموزش الکترونیکی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ / ۳۱۵ / ۱۱۴ / BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷ / ۲۶۴

شماره کتاب شناسی ملی: ۵۰۴۲۵۴۰

آشنایی با علم رجال

محمدکاظم رحمان ستایش

ارزیاب: سید محمدکاظم طباطبایی ویراستار: احمد ربانی خواه

صفحه آرا: مهدی خوش رفتار اکرم طراح جلد: حسن فرزنانگان

ناشر: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث • چاپ: دوم / ۱۳۹۷ • چاپخانه: دارالحدیث

شمارگان: ۵۰۰ • قیمت: ۲۳۰۰۰ تومان • شابک: ۶-۹۸۴-۴۹۳-۹۶۴-۹۷۸

محل پخش

دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵، تلفن: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۲۳

فاکس: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۷۱ / ص. پ ۴۴۶۸ / ۳۷۱۸۵

نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم) مجتمع ناشران، طبقه همکف پلاک ۲۹، تلفن: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۴۵

شهری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام صحن کاشانی تلفن: ۵۵۹۵۲۸۶۲

<http://darolhadith.ir>

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

درس
نوشتار
۱۹

مستون آموزشی مرکز آموزش الکترونیکی

آشنایی با علم رجال

(مفاهیم- کلیات و کاربردها)

محمد کاظم رحمان ستایش

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه تهران
مرکز آموزش الکترونیکی

سخن‌متنا»

«متنا» عنوان مجموعه «متون تدوینی نشر مرکز آموزش الکترونیکی دانشگاه قرآن و حدیث» است. این متون از آغاز تأسیس مرکز - سال ۱۳۸۳ - تاکنون به عنوان منابع درسی دانشجویان در مقاطع کارشناسی و ارشد همواره تدریس شده است. بخشی از متون آموزشی مرکز، توسط ناشران دانشگاهی، مانند سمت، منتشر شده است، از سال ۱۳۹۵ مرکز تصمیم گرفته تا همه منابع درسی را به دو صورت ذیل آماده و منتشر نماید:

دروس نوشتار

این اصطلاح به متونی اطلاق می‌شود که استاد افزون بر تدریس، مطالب دروس را قلمی نیز کرده است.

دروس گفتار

این عنوان به بخشی از جزوات آموزشی مرکز اطلاق می‌شود که به جهت فقدان متن مکتوب یا منبع مقبول در آن ماده درسی، همان گفتار استاد در تولید بسته‌های درسی چندرسانه‌ای، پیاده و پس از بازنویسی و تغییرات ویرایشی، برای تسهیل در مطالعات و آزمون، به صورت موقت منتشر می‌شود. امید است صاحبان این آثار فرصت یابند تا این دروس گفتارها را به کتاب‌های منقح تبدیل نمایند.

شایان ذکر است که با توجه به فقر منابع در موضوعات کتاب‌ها و یا نگاه‌های نو صاحبان آثار، بسیاری از این جزوات در مراکز معتبر دانشگاهی و حوزوی در حال تدریس است.

از خوانندگان گرامی به جهت برخی کاستی‌های احتمالی در ویرایش و یا استنادها، که از ناحیه مرکز - و نه صاحبان آثار - رخ داده، صمیمانه عذرخواهیم.

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
درس اول: زمینه‌ها و تعاریف دانش رجال		
۱۷	۱. صدور
۱۸	۲. جهت صدور
۱۸	۳. دلالت
۱۹	نام‌گذاری دانش رجال
۱۹	تعاریف علم رجال
۱۹	تعریف اول
۲۰	الف - «عِلْمٌ يَقْتَدِرُ بِهِ عَلَى مَعْرِفَةٍ»
۲۰	ب - «مَعْرِفَةُ أَحْوَالِ خَيْرِ الْوَاحِدِ»
۲۰	ج - «صِحَّةٌ وَ ضَعْفٌ وَ مَا فِي حَكْمِهِمَا»
۲۱	د - «بِمَعْرِفَةِ سَنَدِهِ وَ رِوَاةِ سُلْسِلَتِهِ مِنْهُ»
۲۱	هـ - «ذَاتاً وَ وَصِفاً»
۲۲	و - «مَدْحاً وَ قَدْحاً وَ مَا فِي مَعْنَاهُمَا»
۲۲	تعریف دوم
۲۲	الف - رِوَاةُ الْأَخْبَارِ
۲۳	ب - أَحْوَالِ
۲۳	ج - الَّتِي لَهَا مَدْخُلٌ فِي الرِّدِّ وَ الْقَبُولِ
۲۴	د - تَمْيِيزُ ذَوَاتِهِمْ
۲۴	تعریف سوم
۲۴	تعریف چهارم

مرحله اول: شناخت هویت راوی ۲۵

مرحله دوم: شناخت میزان اعتبار راوی در احادیث ۲۶

نکته ۲۶

تعریف برگزیده ۲۷

درس دوم: اهداف علم رجال

اهداف علم رجال ۲۹

الف - هدف نهایی: شناخت سنت معصومین علیهم السلام ۳۰

ب - هدف متوسط: شناخت احوال خبر واحد ۳۰

ج - هدف ابتدایی: تعیین اعتبار راوی ۳۲

مسائل علم رجال ۳۲

موضوع علم رجال ۳۴

جایگاه علم رجال در بین علوم حدیث ۳۴

رابطه دانش رجال با سایر علوم همگن ۳۶

الف - رابطه رجال و تراجم ۳۶

۱. از جهت موضوع ۳۶

۲. از جهت غرض و هدف ۳۷

۳. از جهت شیوه ۳۷

ب - رابطه رجال و درایه (مصطلحات) ۳۸

ج - رابطه رجال و تاریخ ۴۰

درس سوم: پیشینه دانش رجال

پیشینه دانش رجال ۴۳

تاریخچه پیدایش رجال در اهل سنت ۴۴

دسته نخست ۴۴

دسته دوم ۴۵

نخستین محققان در اسناد اهل سنت ۴۶

تاریخچه پیدایش رجال در تشیع ۴۷

شیوه برخورد ائمه علیهم السلام با راویان ۴۹

۱. تأیید صلاحیت روایی افراد خاص ۴۹

۲. رد صلاحیت عده‌ای از ناقلان اخبار ۵۰
۳. ملاک قرار دادن صفات راویان در هنگام تعارض روایات ۵۱
۴. تأیید کتب برخی راویان ثقه ۵۲
- پیدایش تألیفات رجالی در شیعه ۵۳

درس چهارم: فایده علم رجال و مبانی حجیت خبر واحد

- فایده علم رجال ۵۶
- مبانی حجیت (اعتبار) خبر واحد ۵۷
- دلیل اعتبار خبر واحد ۵۸
۱. قرآن کریم ۵۹
۲. سنت ۶۰
۳. اجماع ۶۰
۴. سیره عقلا ۶۰
- خبر واحد و سیره عقلا ۶۰
- شرایط عقلانی خبر واحد معتبر ۶۱

درس پنجم: دلایل نیاز به دانش رجال

- دلایل نیاز به دانش رجال ۶۴
- دلیل اول: نیاز به دانش رجال با توجه به مبانی اعتبار خبر واحد ۶۴
- دلیل دوم: دستور ائمه به بهره‌گیری از صفات راوی در ترجیح اخبار متعارض ۶۵
- دلیل سوم: وجود افراد دروغگو در میان راویان ۶۶
- دلیل چهارم: وجود روایات تقیه‌ای ۶۷
- دلیل پنجم: سیره اصحاب ائمه علیهم‌السلام و عالمان پس از ایشان تا عصر حاضر ۶۷

درس ششم: ادله منکران دانش رجال (۱)

- ادله منکران دانش رجال ۷۲
- جهت نخست: حرام بودن دانش رجال ۷۲
- پاسخ نقضی ۷۴
- پاسخ از طریق حل اشکال ۷۴
- جهت دوم: فایده مورد نظر از دانش رجال دست‌نیافتنی است. ۷۵

۷۵.....	دلیل نخست.....
۷۶.....	پاسخ.....
۷۸.....	دلیل دوم.....
۷۹.....	پاسخ.....
۷۹.....	دلیل سوم.....
۸۰.....	پاسخ.....
۸۱.....	نتیجه بحث.....

درس هفتم: ادله منکران دانش رجال (۳)

۸۴.....	جهت سوم: بی‌نیازی از دانش رجال.....
۸۵.....	دلیل نخست: شهرت.....
۸۵.....	توضیح بیش‌تر.....
۸۷.....	پاسخ.....
۸۸.....	دلیل دوم: وجود قراینی که صحت حدیث را اثبات می‌کند.....
۹۳.....	اشکال.....
۹۳.....	پاسخ.....

درس هشتم: ادله منکران دانش رجال (۴)

۹۶.....	دلیل سوم: اعتماد کامل بر کتب اربعه حدیثی.....
۹۹.....	جمع‌بندی دلیل سوم.....
۱۰۱.....	ضمیمه.....
۱۰۱.....	اخباریان.....

درس نهم: ادعای اعتبار احادیث کافی (۱)

۱۱۱.....	ادعای اعتبار احادیث کافی.....
۱۱۲.....	دلیل اول.....
۱۱۳.....	نقد دلیل اول.....
۱۱۳.....	نکته اول.....
۱۱۳.....	نکته دوم.....
۱۱۴.....	نکته سوم.....

۱۱۵	دلیل دوم
۱۱۷	نقد دلیل دوم

درس دهم: ادعای اعتبار احادیث کافی (۲)

۱۲۰	دلیل سوم ادعای اعتبار احادیث کافی
۱۲۲	نقد دلیل سوم
۱۲۳	دلیل چهارم ادعای اعتبار احادیث کافی
۱۲۴	نقد دلیل چهارم
۱۲۴	مرحله اول
۱۲۵	توضیح
۱۲۶	نتیجه
۱۲۶	مرحله دوم

درس یازدهم: ادعای اعتبار احادیث سایر کتب اربعه

۱۳۳	ادعای اعتبار احادیث کتاب من لایحضره الفقیه
۱۳۵	توضیح عبارت مرحوم صدوق
۱۳۶	نقد اعتبار احادیث کتاب من لایحضره الفقیه
۱۳۷	ادعای اعتبار روایات تهذیب الأحکام و استبصار

درس دوازدهم: نقش علم رجال در دانش فقه

۱۴۲	نقش علم رجال در دانش فقه
۱۴۳	گفتار اول: نقش دانش رجال در مطالعات فقهی
۱۴۴	الف - ارتباط مستقیم رجال با فقه
۱۴۵	نمونه اول
۱۴۶	نمونه دوم
۱۴۷	نمونه سوم
۱۴۸	نمونه چهارم
۱۴۹	ب - ارتباط غیرمستقیم رجال با فقه

درس سیزدهم: نقش علم رجال در دانش کلام

۱۵۴	نقش دانش رجال در علم کلام
-----	-------	---------------------------

۱۵۸	نمونه نخست
۱۵۸	بررسی سندی
۱۵۸	نمونه دوم
۱۵۹	نمونه سوم
۱۶۰	نمونه چهارم
۱۶۰	نمونه پنجم
۱۶۱	بررسی سندی

درس چهاردهم: نقش علم رجال در مطالعات تاریخی

۱۶۴	نقش دانش رجال در مطالعات تاریخی
۱۶۵	تعریف تاریخ
۱۶۵	گرایش‌های کهن تاریخی
۱۶۶	شیوه کاربرد حدیث در تاریخ
۱۶۷	نمونه نخست
۱۶۸	بررسی رجال سند
۱۶۹	نمونه دوم
۱۷۰	بررسی رجال سند
۱۷۳	نمونه سوم
۱۷۵	بررسی رجال سند
۱۷۵	نمونه چهارم
۱۷۷	بررسی رجال سند
۱۷۸	نمونه پنجم
۱۸۸	بررسی رجال سند

درس پانزدهم: کاربرد دانش رجال در مطالعات قرآنی

۱۹۲	کاربرد دانش رجال در مطالعات قرآنی
۱۹۳	دیدگاه اول: مخالفان اعتبار خبر واحد در تفسیر قرآن
۱۹۳	۱. شیخ طوسی
۱۹۴	۲. شیخ محمد عبده
۱۹۴	۳. علامه ابو الحسن شعرانی
۱۹۴	۴. علامه طباطبایی

۱۹۵	دیدگاه دوم: اعتبار خبر واحد در تفسیر قرآن.....
۱۹۷	دیدگاه سوم: تفصیل اعتبار خبر واحد در تفسیر قرآن.....
۱۹۷	توضیح.....
۱۹۸	نمونه اول: شناخت سوره‌های مکی و مدنی.....
۲۰۰	نمونه دوم: اسامی سوره‌ها.....
۲۰۱	نمونه سوم: داستان غرانیق.....
۲۰۳	محمد بن کعب بن سلیم قرظی.....
۲۰۳	ابو العالیه.....
۲۰۴	ضحاک.....
۲۰۴	سعید بن جبیر.....
۲۰۴	ابو بکر بن عبد الرحمن بن حارث.....
۲۰۵	مجاهد.....
۲۰۶	نمونه چهارم: ناسخ و منسوخ قرآن.....

درس شانزدهم: آشنایی با مبانی اعتبار آرای رجالی (۱)

۲۱۱	مبانی اعتبار آرای رجالی.....
۲۱۱	مبنای اول: شهادت.....
۲۱۲	توضیح مبنای اول.....
۲۱۳	بررسی و نقد مبنای اول.....
۲۱۴	مبنای دوم: خبر واحد.....
۲۱۴	توضیح مبنای دوم.....
۲۱۵	بررسی و نقد مبنای دوم.....
۲۱۶	نقد.....

درس هفدهم: آشنایی با مبانی اعتبار آرای رجالی (۲)

۲۱۹	مبنای سوم: اعتبار آراء خبره.....
۲۲۰	نقد و بررسی مبنای سوم.....
۲۲۰	شرط اول.....
۲۲۰	شرط دوم.....
۲۲۱	مبنای چهارم: انسداد صغیر.....

۲۲۱	مقدمه اول
۲۲۱	مقدمه دوم
۲۲۱	مقدمه سوم
۲۲۲	مقدمه چهارم
۲۲۲	نقد
۲۲۳	مبنای پنجم: وثوق و اطمینان
۲۲۴	نکته اول
۲۲۴	نکته دوم
۲۲۴	نکته سوم
۲۲۴	نکته چهارم
۲۲۵	نکته پنجم
۲۲۷	مبنای سوم: اعتبار آرا خبره
۲۲۷	مبنای چهارم: انسداد صغیر

فهرست‌ها

۲۳۱	فهرست آیات
۲۳۲	فهرست احادیث
۲۳۴	فهرست معصومان
۲۳۵	فهرست اشخاص
۲۴۴	فهرست کتاب‌های متن
۲۴۶	فهرست شهرها و اماکن
۲۴۷	فهرست گروه‌ها و خاندان
۲۴۹	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

پس از زمانهٔ صدور سخن و رفتار معصومان، حدیث انتقال و باز گویی سنت ایشان را بر عهده داشته است. به هر روزگار، راویان و ناقلان شیعی با امانت داری و راستگویی، می‌کوشیدند تا احادیث را به نسلهای پسین برسانند و فداکاریها، مجاهدتها و جانفشانیهای ایشان در دوران خفقان و ستم بر شیعه و مکتب اهل بیت، میراث حدیثی گرانبهایی را از هزار توی تاریخ به دست ما رسانده است. اما با وجود اهتمام فراوان امت اسلامی به میراث حدیثی، گاه راویانی نا اهل، مغرض و به عمد یا کم حافظه و اشتباه کار و از سر سهو، دامن این میراث را بیالودند و زلال چشمه سار شریعت را به منقولات خویش کدر و تیره گردانیدند.

نا گفته خود پیداست که وجود اندک راویانی از این دست، اعتبار و حجیت حدیث را خدشه دار نخواهد ساخت، با این وجود در درازنای تاریخ، عالمان و محدثان کوشیده‌اند با بهره‌گیری از رهنمودهای اهل بیت، قواعدی برای شناخت راویان حدیث بنیان‌بند تا راه دریافت آموزه‌های دین را از وجود رهنمان پاک سازند.

در نگاهی کلی، هندسهٔ کوشش‌های دانشیان را اینگونه می‌توان بر نمود که دانش اصول فقه را به روشن داشت حجیت کلی اخبار گماردند، دانش رجال را برای بیان مصدق و صغریات رجالی و بیان حال راویان پی افکندند و با بهره‌جویی از این دو اعتبار صدوری اخبار را به گونه‌ای کامل، اثبات و احراز کردند. افزون بر این در مرحله‌ای دیگر به فهم متون احادیث نیز پرداختند و گاه برآیند آن را در پالایش حدیث و واکاوی اعتبار صدوری آن، به کار بستند.

به هر روی، علم رجال همچون بسیاری از دیگر علوم اسلامی، در نخستین سده‌های ظهور یافته، در گذر زمان به رشد و کمال رسیده و یافته‌ها و داده‌های فراوان فراهم آورده است. روزگاری، این دانش به گونه‌ای روشمند و منسجم تدریس نمی‌شد و بسیاری از قواعد آن، در آغاز یا انجامِ نگاشته‌هایِ رجالی پراکنده بود. ولی بحمد الله اکنون، آموزش و فراگیری این دانش در جوامع دانشگاهی و حوزوی و در قالب واحدهای درسی رسمی پی‌جویی می‌شود.

با این وجود، روند آموزش علم رجال، از نبود برنامه درسی بسامان و متون متناسب رنج می‌برد، از همین روی شش ماده درسی در حوزه آشنایی با دانش رجال و قواعد آن طراحی گردید که به ترتیب آموزشی به شرح زیر است:

۱. آشنایی با علم رجال (کلیات، مفاهیم، کارکردها)

۲. آشنایی با کتب رجالی شیعه

۳. جرح و تعدیل یا توثیق و تضعیف

۴. قواعد توثیق راویان یا توثیقات عام و خاص

۵. سند شناسی

۶. آشنایی با منابع رجالی اهل سنت

سرفصلهای هر یک از این دروس در دوره‌های گونه‌گون تدریس و باز خوردهای آن نگریسته شد و سپس بر اساس آن متون نهایی هر یک از دروس پیشین، نگاشته شد. کتاب پیش روی، با هدف آموزش اولین ماده درسی قلمی شده است. هر چند این نگاشته، به شکل مستقل، کارآیی خاص خود را دارد، اما در ساختار کلی علم رجال حلقه شروع برای دیگر مباحث است. به همین دلیل، انگاره بسندگی آن در آشنایی با تمامی علم رجال، نا صواب است.

این کتاب، در پی روشن داشت سرشت، بسترهای علمی پیدایش، نمایی کلی مباحث و تاریخچه دانش رجال، به همراه کاربردهای آن در دیگر دانشهای اسلامی است. به دیگر سخن این نگاشته، مباحث بنیادین و نظری این دانش را در بردارد که بر پایه آن راه ورود به

مباحث علمی و کاربردی این دانش هموار می‌گردد. از این رو اساتید و دانشجویان و طلاب عزیز، نباید انتظار داشته باشند که تنها با یادگیری و مطالعهٔ مباحث این کتاب، به هدف دانش رجال؛ یعنی ارزیابی راویان دست یازند، بلکه باید به آن به عنوان گام نخست برای آشنایی علمی با زیر ساختهای دانش رجال بنگرند.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم که از همه عزیزانی که در به ثمر رسیدن این کتاب مرا یاری کردند، یاد کرده، تشکر و قدر دانی نمایم. جناب آقای دکتر روح الله شهیدی و سرکار خانم پوران میرزایی که پی گیری‌ها و زحمات ایشان باعث بسامان رسیدن این اثر شد و حجت الاسلام سید محمد کاظم طباطبایی که مطالب کتاب را ارزیابی کردند. این کتاب نخستین گام آموزشی در مسیر نگارش کتابی درسی در این موضوع است. امید است که اساتید و دانش پژوهان با ارایه نظرات و پیشنهادات خود در تقویت و پر بار کردن آن، ما را یاری کنند.

محمد کاظم رحمان ستایش